
Stormvloed en overvloed

Analyse van *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825*
een dichtstuk van G. A. C. W. (markies) de Thouars

Bachelorwerkstuk Letterkunde

Sara van Loon

S4791428

29 mei 2019

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Onderzoek naar rampen.....	4
3. Methode	6
4. Analyse	6
4.1 De dichter	6
4.2 Paratekst.....	7
4.3 Vorm en stijl	10
4.4 Vier pijlers.....	11
4.4.1 Vaste beeldrepertoire	11
4.4.2 Rolmodellen	15
4.4.3 Liefdadigheid	16
4.4.4 Herinneringscultuur.....	17
5. Conclusie	18
6. Discussie	19
7. Literatuur	20

1. Inleiding

De woede van de zee, die nimmer is te toomen,
Voorspelt een droeve maar, aan deez' verlaten zoomen;
De storm verheft zich, en de golven bruisen, slaan,
En 't donkere verschiet biedt straks verdelging aan.
Het woedend element, door stormen voort gedreven,
Doet d'armen dorping, steeds beurt'lings, siddren, beven,
Wanneer 't onbandig nat, te feller zich ontwingt.
En 't schuddend strand, te met, met sidd'ring rugwaarts dringt!¹

Dit is een fragment dat de kracht van het water en de angst van de Nederlanders voor dat water beschrijft. Het is afkomstig uit de tekst die de dichter George de Thouars schreef naar aanleiding van de watersnoodramp van 1825. Deze was ontstaan door een stormvloed en vond plaats in de nacht van drie op vier februari 1825. Tijdens de ramp hadden veel mensen ook nog te kampen met zwaar onweer, waardoor er verschillende huizen en kerken in brand kwamen te staan door de bliksem. Vooral Overijssel werd zwaar getroffen door de ramp. In het gebied rondom Kampen werd het aantal slachtoffers geschat op tweehonderd personen, waarbij een groot deel bestond uit kinderen van een ondergelopen school in Blokzijl. Verder waren er in Overijssel tienduizend dieren gestorven en driehonderd huizen verwoest (Lens & Tideman, 1825).

In dit onderzoek staat de tekst, *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825*, van G. A. C. W. de Thouars (1825) centraal. Voor deze tekst is gekozen, omdat de tekst vele verwijzingen gebruikt naar andere dichtstukken. Dit geeft erg interessante vergelijkingen, omdat deze teksten zelf geen watersnoodgedichten zijn. De vraag die beantwoord gaat worden, luidt als volgt: op welke manier beschrijft G. A. C. W. de Thouars de watersnoodramp van 1825 in zijn gedicht *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825*? Om deze vraag te beantwoorden zal er begonnen worden met een introductie van de huidige staat van het onderzoek naar rampenliteratuur. Daarna zal de methode kort toegelicht worden. Hierop volgt de analyse van het gedicht, *Tafereel van den ramp*. Met behulp van die analyse zal er een antwoord op de vraag geformuleerd worden en als laatste zullen er nog suggesties voor vervolgonderzoek gegeven worden.

¹ De Thouars, 1825, p. 6

2. Onderzoek naar rampen

Al vanaf het ontstaan van Nederland wordt het land geteisterd door watersnoodrampen, maar pas vanaf de 21ste eeuw is er een nieuw onderzoeksveld aan het opkomen. Dit onderzoeksveld is het veld van de *disaster studies*. Dat dit onderzoek juist nu aan het opkomen is, is niet heel vreemd. Door de klimaatverandering zullen we namelijk steeds vaker te maken krijgen met rampen². Dat de laatste watersnoodramp ruim zestig jaar geleden is gebeurd, is dan ook bijna een wonder te noemen. Maar niet alleen de klimaatverandering maakt ons extra alert voor nieuwe rampen, ook de nieuwe media zorgen ervoor dat elke ramp zichtbaar wordt en dat we dus bijna dagelijks geconfronteerd worden met rampen (Nünning, 2012, p. 60). Eén simpele zoekopdracht op internet naar ‘ramp 2019’ zorgt al voor honderden resultaten. Kortom, de rampen zijn zichtbaarder voor de moderne mens.

Maar wat betekent het begrip ramp nu eigenlijk? Belangrijk is om te benoemen dat in de betekenis van ‘ramp’ altijd een sociale en culturele invloed aanwezig is. ‘Natuurramp’ (of ‘natural disaster’) is daarom binnen de *disaster studies* een moeilijk begrip. Wanneer je alleen het natuurlijk aspect benoemt, vergeet je een essentieel onderdeel van de ramp, namelijk de mens (Juneja & Mauelshagen, 2007). Ook de historicus Jasper Schenk (2007) wijst erop dat rampen deels het gevolg van sociale omstandigheden zijn.³ De mens kan de rampen op verschillende manieren over zich afroepen. Ten eerste kan de mens gaan wonen in een risicogebied, omdat dat gebied economisch of politieke voordelen met zich meebrengt. Nederland is hier een goed voorbeeld van, want wonen onder de zeespiegel vraagt om watersnoden. Daarnaast kunnen rampen ook veroorzaakt worden door veranderingen in het milieu door mensenhand, zoals de uitstoot van gassen die zorgt voor zure regen.

Tot aan de twintigste eeuw dacht men meestal dat rampen een straf van God waren en werden rampen veelal gekoppeld aan een godsdienstig moraal. Ook hier was dus sprake van een wisselwerking tussen de godsdienst (cultuur) en de natuur. De ramp werkte als een communicatiemiddel tussen God en de mens. Wanneer de mens zondig leefde, reageerde God daarop met een ramp (Juneja & Mauelshagen, 2007). Al in 1755 begon er twijfel te ontstaan over de rol van God bij rampen. In dat jaar zorgde een aardbeving in Lissabon voor honderdduizenden doden. De vraag die opkwam was dan ook: Hoe kan God willen dat er zoveel mensen sterven? Toch bleef God tot in de twintigste eeuw een belangrijke oorzaak van rampen⁴. Maar niet alleen de rol van God was belangrijk in de twintigste eeuw,

² In *Disasters and pre-industrial societies* (Juneja & Mauelshagen, 2007, p. 8) wordt deze link gelegd, maar tegelijkertijd wordt er gezegd dat er nog veel controversie bestaat over de invloed van klimaatverandering op rampen binnen de wetenschap.

³ In tegenstelling tot een puur fysieke of biologische gebeurtenis, wat daarvoor gedacht werd (Schenk, 2007, p. 13)

⁴ Ook in de watersnoodliteratuur naar aanleiding van de ramp van 1953 kwam de godsdienstig moraal nog voor.

ook werden rampen soms gezien als toeval. Ze werden los van elkaar bestudeerd en de invloed van de mens werd niet erkend. Pas met het opkomen van de *disaster studies* is de invloed van de cultuur op de natuur weer terug.

Niet alleen heeft de mens invloed op de natuur, maar de rampen hebben ook een invloed op de cultuur. Zo is het belangrijk hoe er in een maatschappij over de rampen geschreven wordt. Op die manier ontstaan er 'discursive frames' (Juneja & Mauelshagen, 2007) of 'disaster discourse' (Schenk, 2007). Deze begrippen gaan uit van een cultureel bepaalde manier van praten over een ramp. Dit is per maatschappij verschillend. Binnen dit 'disaster discourse' spelen metaforen een grote rol. Metaforen verschaffen ons cognitieve informatie over hoe we de ramp moeten voorstellen, begrijpen en erop moeten reageren (Nünning, 2012, p. 62). De metaforen in 'crisis discourse' proberen structuur aan te brengen in de chaos van de ramp en daarmee kunnen ze emoties sturen. Daarbij wordt er een sterke collectieve identiteit gecreëerd binnen de leden van een maatschappij, omdat er solidariteit optreedt die ontstaat door de ramp.

Jensen (2018) spreekt ook over deze collectieve identiteit die ontstaat naar aanleiding van rampen. In Nederland is deze sterk aanwezig door de strijd tegen het water. 'We beschouwen de strijd tegen het water nog altijd als een belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit' (Jensen, 2018, p. 7). De strijd tegen het water zorgt ervoor dat wij als Nederlanders trots zijn op ons land. De strijd tegen het water heeft ervoor gezorgd dat Nederland is geworden wat het nu is. Dat het water een sterke invloed heeft op onze identiteit is zeker, maar wat die invloed precies inhoudt, wordt pas duidelijk als je de wisselwerking tussen literaire en historische werkelijkheid onderzoekt.

Die groepsidentiteit is een culturele constructie en ontstaat door middel van drie elementen, namelijk verbeelding, benoeming en herkenning⁵. Omdat deze drie elementen nog erg vaag zijn heeft Jensen (2018) ze in haar oratie concreet gemaakt en is ze uitgekomen op vier pijlers. Deze pijlers zijn: vast beeldrepertoire, liefdadigheid, rolmodellen en herinneringscultuur. Jensen heeft deze pijlers uitgewerkt aan de hand van voorbeelden uit de watersnoodliteratuur uit Nederland.

Nu de huidige staat van de studie naar rampen uiteengezet is, zal er verder worden gegaan met het bespreken van de analysemethode die gebruikt gaat worden om de onderzoeksvraag te beantwoorden.

⁵ Jensen (2018) bespreekt deze in haar oratie, maar ze verwijst daarbij naar de historicus Willem Frijhoff (1992) die deze drie elementen geïntroduceerd heeft.

3. Methode

Een analysemethode vinden is erg lastig omdat er nog geen vast model bedacht is om dit soort literatuur te analyseren. In 2016 maakten Esser en Meijer Drees al een overzicht van de huidige staat van de *disaster studies* in Nederland, maar dit terrein is nog erg onontwikkeld. Bij de analyse zal er daarom vooral teruggerepen worden op de vier pijlers die genoemd worden in het onderzoek van Jensen (2018) om zo een zo duidelijk mogelijke structuur in het onderzoek te krijgen. Voor de analyse van het gedicht *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825* van de dichter George de Thouars zal begonnen worden met het kort voorstellen van de dichter De Thouars waarbij ook het gedicht aan bod komt. Bij de introductie van het gedicht zal de nadruk liggen op de paratekstuele elementen (Genette, 1997) van het gedicht van De Thouars, omdat met deze elementen het doel van de tekst duidelijk gemaakt kan worden. Daarna volgt een korte analyse van de vorm van het gedicht. Hierbij zal ook in worden gegaan op de retorische middelen die De Thouars gebruikt. Verder zal het gedicht aan bod komen in combinatie met de vier pijlers uit het onderzoek van Jensen (2018). Te beginnen bij het vaste beeldrepertoire, dat volgens Jensen (2018) bestaat uit drie onderdelen, namelijk uitweiding over de verschrikkingen, wonderbaarlijke reddingen en de rol van God. Het gedicht van De Thouars bevat nog andere onderdelen die bij het beeldrepertoire van dit gedicht horen, deze zullen ook uiteengezet worden. Daarna zal er verder ingegaan worden op liefdadigheid, rolmodellen en herinneringscultuur.

4. Analyse

4.1 De dichter

De dichter George Anne Christiaan Willem de Thouars was geboren in de zwaarst getroffen provincie, Overijssel, op 13 juni 1807. Hij was zoon van een adellijke familie, die na de Franse bezetting geen geld meer over had. George ging werken als page aan het hof van Willem I, maar dit hield hij niet lang vol door de verleidingen van het stadse leven (Van Coeverden, 1936b). Zijn vader zorgde ervoor dat hij in het leger kon als sergeant en een jaar later, na veel aandringen bij Willem I, als luitenant. Dit ging hem niet goed af, want hij liet in zijn tijd als luitenant zijn hele eenheid verdrinken tijdens een overtocht op de Lek. Hier schreef hij later ook een boek over. Het is dan ook geen wonder dat ook dit mislukte. Na vier jaar in dienst te zijn geweest, moest hij voor de krijgsraad komen en werd hij ontslagen (Van Coeverden, 1950).

Om weer in de gunst van de Oranjes te komen schreef hij in de tijd na zijn dienst veel teksten waarin hij Koning Willem II de hemel in prees. Willem II had hem namelijk eerherstel en herplaatsing beloofd. Toen de Koning dit niet waarmaakte, ging De Thouars over op 'schotschriften' in de *Zierikzeesche*

Nieuwsbode, waarin hij verschillende hoge personen aanviel. In 1847 werd hij veroordeeld voor laster. Na een langdurige rechtszaak werd hij veroordeeld tot 2 jaar gevangenisstraf en een geldboete ('Binnenlandse berichten', 1847). Die gevangenisstraf ontliet hij door te verhuizen naar Bentheim, waar hij stierf in augustus 1850. Verschillende kranten vermeldden bij zijn overlijden de rol van een arme weduwe die de zwervende alcoholistische De Thouars in huis had genomen tot zijn dood.

Na zijn dood zijn er in het *Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant* nog verschillende artikelen over het leven van De Thouars verschenen. Zo zijn er in 1936 twee artikelen geschreven over het leven van Markies De Thouars door Frits van Coeverden⁶. Ook honderd jaar na de dood van De Thouars schreef Van Coeverden (1850) nog een artikel. Bij alle artikelen vermeldde hij dat De Thouars zich onterecht uitgaf als markies: 'Voor wij iets uit zijn leven vertellen achten we het noodig iets mede te delen over het adellijk geslacht, de Thouars, dat evenals zoovele geslachten in Overijssel tot den gewonen adel behoorde en heelemaal niet geparenteerd was aan het vorstenhuis, zoals dichter George het graag wilde doen voorkomen en dit dan ook het eenvoudige landelijke volk van Denekamp wijsmaakte.' (Van Coeverden, 1836a).

Nu de schrijver is geïntroduceerd kunnen we beginnen met de tekst zelf. Met behulp van de paratekst (Genette, 1997) zal het doel van de tekst achterhaald worden. De tekst zelf bevat namelijk te veel elementen om er een samenhangende samenvatting van te maken. Met behulp van het doel van de tekst kan er toch een globale introductie van de tekst gegeven worden.

4.2 Paratekst

Genette (1997) maakt bij het begrip paratekst onderscheidt tussen twee onderdelen van paratekst. Het eerste element is de epitekst. De epiteksten zijn alle elementen die te vinden zijn buiten het boek, die wel met het boek te maken hebben. Hierbij kun je bijvoorbeeld denken aan recensies, interviews met de schrijver en reclame. Daarnaast bestaat de paratekst ook nog uit periteksten. Alle elementen buiten het boek die met het boek te maken hebben, zijn de periteksten. Dit zijn elementen als het voorbericht, de omslag en zelfs het lettertype van de tekst.

Het eerste onderdeel is de epitekst, deze bestaat vooral uit advertenties die het boek aankondigen bij het publiek⁷. De eerste keer dat dit werk werd genoemd was in de *Rotterdamsche Courant* op 9 april 1825 (Arrenberg, 1825), dat is maar liefst twee maanden na de ramp. Bij deze aankondiging van

⁶ Van Coeverden (1836a), Van Coeverden (1836b)

⁷ Er zijn geen documenten te vinden die oordelen over dit boek, dus deze zullen buiten beschouwing gelaten worden.

het dichtstuk in de krant staat: 'Bij zoo vele offers als door onze Landgenoten, ten behoeve der ongelukkigen zijn bijgedragen, vleijen Dichter en Uitgevers zich met de hoop dat ook deze nalezing den ingezamelden oogst niet zal beschamen'⁸ Dat hij oproept tot hulp is dan niet meer direct nodig, want er zijn al veel offers gebracht en de grootste ellende van de ramp is al voorbij na twee maanden. Het doel, dat de schrijver en de uitgever hier weergeven, is het oproepen tot hulp. Ze kunnen dit niet als enige doel hebben, want zoals ze zelf zeggen zijn er al 'zoo vele offers' gebracht. Nog meer hulp is dus niet direct meer nodig. Omdat dit de enige epitekstuele bronnen zijn die er te vinden zijn over deze tekst, moeten we de andere doelen in de tekst zelf vinden.

De peritekst van de tekst (Thouars, 1825) bestaat uit een titelpagina, een voorbericht en drie citaten. Al uit de peritekst bleek dat De Thouars zijn gedicht uitgaf 'ten voordeele van onze ongelukkig geworden landgenooten'⁹ en dit benadrukt hij nog een keer op zijn titelpagina. Maar als je verder leest en bij het voorbericht terecht komt, wordt het belangrijkste doel ineens 'gevoel en deelneming'¹⁰ over de pas voltrokken ramp uitdrukken. Het doel is dan ook niet meer oproepen tot hulp uit saamhorigheidsgevoel, maar zijn eigen gevoel uitdrukken. Ook al lijkt het hier of ze tegenover elkaar staan, kunnen deze twee doelen toch samengaan. Later in zijn gedicht (De Thouars, 1825, p. 28-29) probeert hij namelijk zijn eigen idee over de godsdienst uit te leggen en dit idee kan mensen troost bieden, maar dat doel wordt verder uitgewerkt in paragraaf 4.4.1.

Andere doelen van de auteur kunnen we terugvinden in de motto's die de dichter gebruikt. Zo begint de tekst met twee citaten van *De Hollandsche natie* (2009) van Helmers. Allebei de citaten zijn afkomstig uit de eerste zang van *De Hollandsche natie*. Deze zang roemt de huishoudelijkheid als grootste deugd, die aan de basis van de Nederlandse welvaart staat¹¹. Hand in hand met die huishoudelijkheid gaat de vaderlandsliefde die boven alles gaat. Als je trouw bent aan je gezin kun je namelijk ook net zo trouw zijn aan het vaderland.

Het eerste citaat¹² beschrijft het Nederlandse landschap voor de dijken er waren. De zee kon toen zijn vrije gang gaan in Nederland tot het door de Nederlanders ingeperkt werd. Dit was mogelijk, omdat door de Nederlandse vaderlandsliefde de welvaart in Nederland tot bloei was gekomen. Bij deze

⁸ Het is niet duidelijk of het boek zelf ook voor liefdadigheidsopbrengsten zorgt. De Thouars en de gebroeders Thompson (uitgevers) worden allebei niet genoemd in de lijst met liefdadigheidsgelden van het gedenkboek van de watersnood (Beijer, 1826) die een jaar na de ramp uitgegeven werd.

⁹ De Thouars, 1825, 'titelpagina'

¹⁰ De Thouars, 1825, 'voorbericht'

¹¹ Helmers, 2009, p. 28. Jensen beschrijft hier de inhoud van de verschillende zangen.

¹² Helmers, 2009, p. 113. Versregel 139-144. Citaat afkomstig uit de eerste zang.

nieuwe watersnood zullen we dus opnieuw moeten streven naar die trouw aan het vaderland om de zee net als toen te kunnen temmen.

Het tweede citaat van Helmers is een aanspreking van God¹³. Helmers heeft het over een deugd die nog niet geheel verzaakt is door het Nederlandse volk. Die deugd is iets waar elke Nederlander naar moet streven, alleen dan worden we gered van de ramp en de armoede. Deze deugd is het delen van je rijkdom. Allebei de citaten grijpen dus terug op het doel om terug te gaan naar de oeroude deugd van huiselijkheid (die samengaat met trouw en behulpzaamheid), want alleen dan kunnen we Nederland redden.

Dat *De Hollandsche natie* een groot voorbeeld voor De Thouars is, is niet alleen te zien aan de twee citaten. Hij gebruikt in een fragment van zijn gedicht ook bijna letterlijk de verwoording van Helmers als hij de Rijn beschrijft¹⁴. In tegenstelling tot in het gedicht van De Thouars, waar de rivier wild is tijdens de watersnood, mondt bij Helmers de rivier uit in Nederland en is daar niets meer dan een modderstroompje. Toch is er een parallel te vinden in het doel van de twee teksten. Dat doel is de trots op het vaderland en het vaderlandse karakter. Deze hebben er allebei toe geleid dat onze voorouders Nederland uit het water konden stichten en deze moeten ervoor zorgen dat het ons ook nu weer zal lukken hetzelfde te doen.

De tekst eindigt met een citaat van Tollens. Dit is een fragment uit een gedicht over de buskruitramp in Leiden van 1807 (Tollens, 1955). Dit fragment drukt vooral de machteloosheid van de dichter uit. “K heb tranen voor den rampspoed over, maar zangen heb ik niet.’ Ook de dichter kan niets anders dan de verschrikkingen tonen. “k Heb troost voor ’t morrend harte noodig; God! Schenk mij dien in gunst.’ Alleen God kan de troost bieden die geen enkele dichter kan geven. Het laatste doel dat hieraan verbonden kan worden is de machteloosheid van de mens uitdrukken. Alleen God kan ons troost bieden.

Al met al is het voornaamste doel om steun te geven aan de slachtoffers. De dichter zelf doet dit door troost te bieden aan de slachtoffers, met behulp van de godsdienst. De verwijzingen naar Helmers (2009) geven daar nog een extra doel bij en dat is oproepen tot vaderlandsliefde, want alleen als we de grootste deugden trouw en behulpzaamheid volgen kunnen we Nederland weer groot maken. Tegelijk wil de dichter de machteloosheid van de mens (en de dichter) uitdrukken in tijden van ramp.

¹³ Helmers, 2009, p. 121. Versregel 309-314. Citaat afkomstig uit de eerste zang.

¹⁴ De Thouars, 1825, p. 2-3 & Helmers, 2009, p. 137 (begin van de tweede zang)

4.3 Vorm en stijl

Het gedicht, *Tafereel van den ramp*, is verdeeld over drie delen van ongelijke lengte. Het eerste deel is een soort inleiding, waarin de verwoesting door de natuur beschreven wordt. Het tweede deel is het meest uitgebreid en hierin worden verschillende aspecten van de ramp beschreven en in het laatste deel wordt een roep tot God gedaan. Ook de maat en het aantal versvoeten verschilt per deel al zijn deze net als het eindrijm niet heel streng toegepast. Het eerste deel bestaat uit jambische tetrameters, het tweede deel uit alexandrijnen en het derde deel heeft geen vaste vorm. De versregels wijken af qua lengte. In dit deel is er sprake van een dialoog tussen de dichter, Jezus en een Seraffijn. Soms wisselt de dichter de versregellengte als hij van persoon wisselt, maar ook niet altijd waardoor het erg onoverzichtelijk wordt. Dat de dichter niet erg consequent is in zijn vorm is wel al duidelijk, maar ook binnen de alexandrijnen en jambische tetrameters zitten afwijkingen. Zo zitten er ook versregels met zes versvoeten in het eerste deel of versregels met 7 versvoeten in het tweede en derde deel.

Over het gehele gedicht is er sprake van eindrijm. De dichter gebruikt gepaard rijm, gekruist rijm en omarmend rijm door elkaar heen. Soms herhaalt hij het rijmschema in twee opeenvolgende strofes, maar bij de meeste strofes is het verschillend. Ook hebben de strofes verschillende aantallen versregels. Wat verder nog erg opvalt aan de vorm van de tekst is dat de dichter eindnoten heeft gebruikt, waardoor de tekst een wetenschappelijke aanblik geeft. In deze noten verklaart hij delen van zijn tekst voor minder geleerde lezers of noemt hij de plaats waar onderdelen van zijn tekst hebben plaatsgevonden om het geloofwaardiger te maken.

De stijl van het gedicht van De Thouars is erg bombastisch. Bijna elke versregel bevat wel een retorisch middel. Voor dit essay is het niet belangrijk ze allemaal uiteen te zetten. Een aantal zal ik er noemen om zo een beeld te geven van de stijl van de tekst. Ten eerste maakt hij gebruik van beeldspraak. Vooral de metafoor van een leeuw die zijn prooi verslindt, als beeld voor het water dat Nederland verwoest is veelvoorkomend. Op de eerste vier pagina's komt deze vorm van beeldspraak al drie keer voor, steeds in net andere bewoording. Eerst vraagt hij af wanneer de leeuw zijn muil openspert om het land te gaan verslinden (De Thouars, 1825, p. 2). Daarna heeft hij het over de leeuw die zijn prooi al verzwolgen heeft (De Thouars, 1825, p. 3) en als waarschuwing zegt hij nog dat de leeuw zich niet laat temmen en dat de leeuw geen medelijden heeft en het zo weer doet (De Thouars, 1825, p. 4). Andere beeldspraak die veel voorkomt is de personificatie en de vergelijking.

Ook stijlfiguren gebruikt hij overmatig, bijvoorbeeld de herhaling. De meeste herhalingen staan in het laatste deel van de tekst (De Thouars, 1825, p. 29-32), maar ook de rest van de tekst bevat herhalingen. Hij verkondigt in dit laatste deel de boodschap van God en daarbij zegt hij meerdere keren 'Triomf!', 'Er is een God!' en 'God is liefde!'. Dit om de mensen die de tekst lezen hoop te geven voor de toekomst. Ook spreekt De Thouars vaak het publiek aan. Dit doet hij op verschillende manieren. Veelvoorkomende aansprekingen zijn: 'O landgenooten', 'Gij' en 'Gij Nederlanders/ landgenoten'. Daarnaast maakt hij ook nog gebruik van bijvoorbeeld retorische vragen, opsommingen en tegenstellingen.

Als laatste is er nog een kenmerk van zijn stijl belangrijk om te noemen en dat is de bijvoeglijke naamwoorden die De Thouars gebruikt. Net als de beeldspraak en de stijlfiguren gebruikt hij deze ook erg veel. Om een voorbeeld te noemen gebruikt hij drie verschillende bijwoorden bij 'nat' en dat zijn 'onbandig¹⁵', 'brullend¹⁶', 'verzwelgend¹⁷'. Van de negen keer dat het woord 'nat' voorkomt in de tekst is het maar liefst zeven keer in combinatie van een bijvoeglijk naamwoord.

Dit alles zorgt voor een erg bombastische stijl, die voor ons moeilijk te lezen is, maar in de tijd van De Thouars niet uitzonderlijk was¹⁸. Nu de vorm en de stijl beschreven is gaan we over op de inhoud van de tekst. Dit wordt gedaan aan de hand van de vier pijlers van watersnoodliteratuur (Jensen, 2018).

4.4 Vier pijlers

4.4.1 Vaste beeldrepertoire

De eerste pijler is het vaste beeldrepertoire van watersnoodliteratuur. Dit bestaat uit drie onderdelen (Jensen, 2018). Het eerste element is de uitweiding over de verschrikkingen tijdens de ramp. Dit gebeurt niet alleen met feitelijke kennis, maar vooral met uitweiding van emoties en het gebruik van verbeeldingskracht. Het gedicht van De Thouars (1825) weidt op twee manieren die emoties uit. De eerste manier is een beschrijving van de ramp zelf in combinatie met emoties van de mensen. Het einde van de eerste strofe is hier al een voorbeeld van:

¹⁵ De Thouars, 1825, p. 2,4,6

¹⁶ De Thouars, 1825, p. 7,18,20

¹⁷ De Thouars, 1825, p. 9

¹⁸ Ook, bijvoorbeeld, *De Hollandsche natie* (2009) maakt gebruik van een erg bombastische retoriek.

Naauw breekt zij door haar bedding heen,
Of men verneemt nu daar, waar 't rein genoeg woonde,
Schier niets dan jamm'ren en geweën!¹⁹

De eerste versregel geeft hier een feitelijke weergave van de rivier die uit zijn bedding treedt, maar daarna combineert De Thouars dit met de emotie van de mensen.

Daarnaast weidt hij uit door te wijzen op mensen die sterven door de watersnoodramp. Hierbij horen ook beschrijvingen van het kwijtraken van bezittingen, zoals land, vee en erf. Deze twee zijn samengevoegd, omdat ze in de tekst vaak samen voorkomen. Dit zie je bijvoorbeeld terug in het volgende citaat: 'Daar 't alles, wat het had, geeft aan de golven weêr, de sloop'ling hoort, in 't bang verschiet, dat hij zijn Gade en Kroost voor eeuwig achterliet.' (De Thouars, 1825, p. 5). De scheepsvaarder is alles wat hij had kwijtgeraakt en ook zijn vrouw en kinderen zijn gestorven.

Deze twee onderdelen komen ook los van elkaar voor. Een fragment waar de dichter de uitweiding van emoties in combinatie met het sterven van mensen heel overdreven gebruikt, is het volgende fragment:

Zoo, sterv'ling! Legt ge u tot den zoeten slaap ter neder,
Maar nooit aanschouwt uw oog het lieve daglicht weder.
Zoo, ziet een jongeling zijn teeder meisje aan,
Maar ach! De stormwind loeit en beide zijn vergaan,
Een zuster ziet haar broer nog spartlen in de golven
Doch weldra is hij daar voor eeuwig in bedolven.

Hier hing een echtgenoot nog aan den zwakken tak
Zijn ga zag 't schouwspel aan zij zag het, dat hij brak!...
Daar stort een huis ter neer, 't verplet de liefste panden
En 't spartlend wichtje trapt in 's vaders ingewanden...
Hier ligt een kranke op het ziekbed neergestrekt,
Daar hem het doodzweet reeds van 't veege voorhoofd lekt,
En smeekt, dat hij hier kalm den laatsten snik mag geven.
Vergeefs! In 't hart des vloods, daar eindigt hij het leven.²⁰

¹⁹ De Thouars, 1825, p. 1

²⁰ De Thouars, 1825, p. 24-25

In dit fragment laat de schrijver alle clichépersonages terug komen en de emoties worden extra invoelbaar door de bijvoeglijke naamwoorden die de dichter toevoegt. Het is daardoor herkenbaar voor de lezer. Zo sterft een jong liefdespaar; een zus ziet haar broer verdrinken; een vrouw ziet haar man door een tak zakken en in het water verdwijnen; een vader en kind sterven samen; en een zieke man sterft door het water. Ook kan het bedoeld zijn om het allesomvattende van de ramp voelbaar te maken. Niemand is veilig en niemand wordt gespaard.

Het tweede onderdeel van het vaste beeldrepertoire (Jensen, 2018) is de wonderbaarlijke reddingen. De dichter doet dit meestal om de rol van God te bevestigen. Ook in dit gedicht wordt de rol van God bevestigd bij de reddingen. Dit gebeurt niet indirect, maar God wordt rechtstreeks verantwoordelijk gesteld voor die reddingen. Een brand, ontstaan door bliksem, sluit moeders en kinderen op in hun huis. Op het moment dat ze denken te sterven, redt God ze door de brand te blussen (De Thouars, 1825, p. 12).

Maar niet altijd gaan de reddingen gepaard met een goed einde. Een man laat zijn gezin achter, om zichzelf op te offeren om anderen te redden. Nadat hij zoveel mogelijk mensen gered heeft keert hij terug naar huis, maar dat huis en zijn gezin is weggespoeld. Hij is radeloos en zijn 'verschrikkelijk lot werd door de faam verspreid'. Waardoor uiteindelijk zijn enige nog levende dochtertje bij hem gebracht wordt. Toch maakt dat hem niet gelukkig en hij wacht zijn hele leven tot hij eindelijk weer bij God en de rest van zijn gezin kan zijn (De Thouars, 1825, p. 23-24).

Dus ook als de redding uitblijft is God belangrijk. God zorgt dan voor troost. Hij zorgt voor de overledenen en zal iedereen uiteindelijk weer herenigen. Zo drijft een wiegje met een baby weg van de moeder. De moeder smeekt tot God om haar kind weer bij haar te brengen, maar op het moment dat het wiegje bijna terug is bij haar slaat het wiegje om door een golf. Dit verhaal wordt gevolgd door een korte strofe van twee versregels: 'Één golf was d'oorzaak dan van 't allergrievendst lot; Maar ook één golfslag bragt een Engel meer tot God!' (De Thouars, 1825, p. 18-19).

De wonderbaarlijke reddingen worden in dit gedicht vaak alsnog gevolgd door iets vreselijks. De nadruk ligt niet op de reddingen van God, maar om de troost die de godsdienst kan bieden. Dat brengt ons tot het laatste onderdeel van het vaste beeldrepertoire van watersnoodliteratuur (Jensen, 2018). Dit is de godsdienstige moraal die de tekst verkondigt.

Om deze moraal te vinden moeten we eerst de intertekstuele relatie tussen het dichtstuk en de bijbel verder uitwerken (Claes, 2011). Intertekst bestaat volgens Claes uit drie onderdelen, maar twee

daarvan zijn voor deze analyse van belang²¹. Dat zijn de syntaxis en de semantiek. De syntaxis beschrijft de overeenkomsten op het niveau van vorm en inhoud tussen de architectst (grondtekst) en de fenotekst (eindtekst). De schrijver van de fenotekst kan dit doen door dingen aan de tekst toe te voegen, te verwijderen, te veranderen of letterlijk te herhalen. In de tekst van De Thouars (1825, p. 28-29) is er sprake van een kleine verandering van het evangelie van Mattheüs²². De zin die het meest overeenkomt is: 'Dit alles hebt ge aan mij gedaan!' (De Thouars, 1825, p. 29). Dit komt bijna overeen met de zin uit Mattheüs 25: 46: 'Voor zoveel gij dit een van deze minsten niet gedaan hebt, zo hebt gij het Mij ook niet gedaan.' Dat deze zinnen bijna hetzelfde zijn hoeft niet per se te wijzen op intertekst, maar ook voorafgaand aan deze zin komen bij allebei de teksten ongeveer dezelfde situaties voor, maar dan gesitueerd in twee verschillende contexten. De ene vindt plaats tijdens de watersnoodramp en de andere bij het oordeel van Jezus. Beide beschrijven het bieden van hulp in nood als grootste deugd. Alleen als je iedereen helpt die het nodig hebt zul je in de hemel komen, anders wordt je uit de hemel gebannen.

Om erachter te komen waarom De Thouars deze intertekst gebruikt, komen we bij de semantiek. De semantiek kan constructief of destructief zijn (Claes, 2011). Dit wil zeggen dat het de grondtekst bevestigt (constructief) of onderuit haalt (destructief). In het deel van het evangelie dat gebruikt wordt, staat dat je ongeacht wie je om hulp vraag je diegene moet helpen. Wanneer je dat doet zul je in de hemel komen. Ook in *Tafereel van den ramp* (De Thouars, 1825, p. 28-29) wordt dit idee verkondigd. Het is dus een constructieve intertekst. De dichter wil op deze manier mensen oproepen tot de moraal van saamhorigheid. Help je naasten en je zult in de hemel komen. Dit sluit aan bij het voornaamste doel van de tekst en dat is de slachtoffers helpen.

Maar niet alleen bevat dit gedicht deze drie onderdelen van het vaste beeldrepertoire van watersnoodliteratuur. Het gedicht, *Tafereel van den ramp*, heeft naast de onderdelen die horen bij het vaste beeldrepertoire van watersnoodliteratuur nog andere onderdelen die kenmerkend zijn voor het beeldrepertoire van dit gedicht. Een daarvan is de waarschuwing voor (toekomstige) watersnoden. Een voorbeeld hiervan is al eerder genoemd bij de stijl van het gedicht. De leeuw zal nooit helemaal getemd worden en daardoor moeten we altijd bedacht zijn op een nieuwe ramp (De Thouars, 1825, p. 4). Maar ook zijn er waarschuwingen voor deze watersnood. Niemand is veilig. Een voorraadschuur die gespaard wordt tijdens het eerste deel van de ramp, wordt later alsnog door het water verzwolgen (De Thouars, 1825, p. 25). Al met al wil de dichter duidelijk maken dat je in Nederland nooit helemaal veilig bent voor het water.

²¹ De pragmatiek gaat over de relatie tussen intertekst en lezer, omdat het bij deze intertekstuele analyse gaat om de betekenis en niet om de ontvangst kan de pragmatiek buiten beschouwing worden gelaten.

²² Mattheüs 25: 41-46

Daarbij heeft De Thouars het ook nog vaak over zichzelf of over het dichten. Wanneer hij de ramp in Overijssel bespreekt legt hij de nadruk op zijn eigen angsten tijdens de ramp. Hij is bang dat ook zijn familie omgekomen is:

De grond, het strand bezaaid met lijken! God! Wat is 't?
Ik weet niet of mijn hart ook dierbre panden mist –
Mijn vader! Magen! Gij o mijn geliefde moeder!
Ligt gij ook aan dat strand, ook gij mijn zusters, broeder!
O Neen, gij zijt bewaard. Ach andren trof dit lot²³

Hij maakt zo duidelijk dat iedereen in Nederland getroffen is door de ramp en geeft de gevoelens die iedereen op dat moment had weer. Hij maakt het zijn persoonlijke beleving, maar dit fragment is op iedereen toepasbaar. Ook schrijven over het dichten zelf zorgt voor die persoonlijke emotie. De Thouars schrijft een aantal keer dat hij stopt met dichten, omdat het hem allemaal te veel is (De Thouars, 1825, p. 26). Ook de dichter heeft het moeilijk, waardoor ook de dichter een mens wordt die met de ramp te maken heeft en niet een hoge instantie die boven alles staat.

4.4.2 Rolmodellen

Zoals bij de introductie van de dichter verteld is, heeft De Thouars twee periodes gekend in zijn werk. In de eerste periode schrijft hij nog lovend over het koningshuis, eerst omdat hij daar werkt en daarna om opnieuw in de gunst te komen. Wanneer hij ontslagen is en zijn beloofde eerherstel uitblijft, begint de tweede periode van zijn werk. Hij start met het schrijven van schotschriften over hoge bestuursleden van het land. In 1825, het jaar van de ramp, is De Thouars pas achttien jaar en werkt hij als page aan het hof van Koning Willem I. Het is dan ook geen wonder dat hij de koning en de kroonprins beide neerzet als rolmodel.

Koning Willem I wordt beschreven als 'vader bij een watersnood'. We zouden allemaal zijn voorbeeld moeten volgen, want hij heeft het vaderland gered van de watersnood en heeft de Nederlanders hun land teruggegeven. Er is volgens De Thouars niemand die meer naastenliefde toont dan Koning Willem I (De Thouars, 1825, p. 29). Het fragment waarin De Thouars Willem I beschrijft is erg kort in vergelijking met het fragment waarin hij de rol van de kroonprins beschrijft.

²³ De Thouars, 1825, p. 22

De kroonprins Willem II wordt vergeleken met Scipio²⁴ en Leonidas²⁵. Deze werden beiden geroemd door hun heldenmoed, mensenzinnigheid en edelmoedigheid. Ook de kroonprins laat deze eigenschappen zien wanneer hij de ramp plek gaat bezoeken. Een moeder, die net haar man is verloren in de ramp, geeft precies op dat moment geboorte aan een baby. De prins helpt haar en hij biedt zichzelf aan als peetoom van het kind en belooft daarmee het kind te beschermen (De Thouars, 1825, p. 14-15). De Thouars heeft dit fragment niet zelfverzonnen, ook de *Utrechtse Courant* (Lens & Tideman, 1825) vermeldt dit voorval. Tijdens zijn bezoek aan het aalmoezeniershuis, waar vluchtelingen opgevangen werden, hielp de kroonprins een vrouw naar een veilige plek brengen om te bevallen. Toen het kind geboren was schreef de prins een cheque van tweehonderd euro uit aan de vrouw en beloofde hij peter van het dochttertje te worden. Daarbij beloofde hij ook voor de andere kinderen van de vrouw te zorgen. Dit teken van liefdadigheid van de prins wordt door De Thouars hoog geprezen.

Niet alleen de koning en de prins worden als rolmodel gebruikt in de tekst, maar ook veel onbekende mannen redden levens. Deze mannen hebben geen naam in de tekst, maar er wordt wel een voorbeeldfunctie aan ze gekoppeld. Mannen die zichzelf opofferen om mensen te redden. Ze verlaten allemaal hun gezin om te helpen bij de ramp, maar als ze terugkomen vinden ze hun huis verwoest en vrouw en kinderen dood. De vrouwen in de tekst hebben dan ook in tegenstelling tot de heldenrol van de man een voorbeeldrol om bij de kinderen te blijven en daardoor worden zij vaak het slachtoffer van de ramp. Er zijn minstens drie fragmenten te vinden waarin een man na het redden van meerdere mensen naar huis gaat en daar zijn 'gade en kroost' dood aantreft.²⁶

4.4.3 Liefdadigheid

Al voordat deze tekst uitgegeven werd, waren er al vele schenkingen gedaan. Toch was het voornaamste doel van de tekst het helpen van de slachtoffers. De Thouars (1825) doet dit door de Nederlandse deugd van zelfopoffering en naastenliefde te benadrukken. Ook is al gebleken dat de godsdienstige moraal in deze tekst gericht is op hulpverlening aan onbekenden om zo in de hemel te komen. Liefdadigheid in de vorm van hulpverlening is dus een belangrijk thema in de tekst.

Ook wordt er begonnen met een beschrijving van de ramp in Rusland. Het wordt in de tekst niet verbonden aan liefdadigheid, maar Rusland heeft tijdens de ramp van 1825 ook veel geld voor de

²⁴ Romeinse veldheer die een einde maakt aan de Punische oorlog (202 v. Chr.) door de Carthagers te verslaan.

²⁵ Koning der Spartanen die een heroïsche overwinning boekt in Thermopylae.

²⁶ Verschillende voorbeelden van de heldenrol van mannen staan op pagina 6, 16 en 23. Voorbeelden van de rol van de vrouw zijn te vinden op pagina 6, 18-19 en 22-23. (De Thouars, 1825).

slachtoffers aan Nederland geschonken.²⁷ Dit had alles te maken met de ramp die het jaar ervoor in Rusland veel verwoesting veroorzaakte. Tijdens die ramp overstroomde de Nawa grote delen van Rusland. Rusland wist wat de Nederlanders doormaakten. Het is dus geen wonder dat De Thouars (1825) dit in zijn gedicht gebruikt. Zo was er in 1824 een grote watersnoodramp in Rusland.

Over verdere liefdadigheidsopbrengsten van de tekst is niets bekend. In het gedenkboek van de watersnood (Beijer, 1826) worden De Thouars en de gebroeders Thompson (uitgevers) niet genoemd in de lijst met liefdadigheidsgelden voor de watersnood van 1825. Het is dus wel erg dubbel dat de schrijver iedereen oproept om te doneren en dit zelf niet doet.

Later in de negentiende eeuw bij de watersnooden van 1855 en 1861, zorgden vergelijkbare situaties voor kritiek. Jensen (2018, p. 40) zegt hierover het volgende: 'Critici verweten schrijvers dat ze vooral uit waren op hun eigen roem over de rug van de slachtoffers.' De Thouars zou hier al een vroeg voorbeeld van kunnen zijn.

4.4.4 Herinneringscultuur

De herinneringscultuur ontstaat door een gedeeld verleden dat zorgt voor een gemeenschapsgevoel (Jensen, 2018). De gedeelde herinneringen worden op zo'n manier geconstrueerd dat er een bepaald identiteitsbeeld uit afgeleid kan worden. Zo is de strijd tegen het water een belangrijk onderdeel dat onlosmakelijk verbonden is met de Nederlandse identiteit. Bepaalde herinneringen worden benadrukt en andere worden weggelaten, waardoor deze herinneringscultuur meer een constructie van de werkelijkheid is dan de werkelijkheid zelf. In het gedicht gebruikt De Thouars onderdelen van eerdere rampen, waardoor hij deze ramp in een traditie van andere rampen zet.

De Thouars beschrijft de wering tussen Kamp en Petten (De Thouars, 1825, p. 7). Hij zegt dat ze bang waren dat deze wering het weer zou begeven, maar uiteindelijk houdt hij toch stand. Ze begonnen met het aanleggen van deze wering in het midden van de zestiende eeuw, maar pas aan het einde was de wering af. In die halve eeuw is de wering vaak doorgebroken en bij de watersnood van 1825 dreigt dit weer te gebeuren. Deze wering is dus een belangrijk onderdeel binnen de strijd van het water, omdat hij al vaker is doorgebroken en versterkt is.

Ook worden er verschillende rampen in andere delen van Europa genoemd aan het begin van het gedicht. Hierdoor is niet alleen de vaderlandse geschiedenis van de strijd tegen het water belangrijk, maar ook de relatie van Nederland met die andere landen in Europa (De Thouars, 1825, p. 1-2). Zo was

²⁷ Beijer, 1826, p. 764, 805

er in 1824 een grote watersnoodramp in Rusland. Tijdens die ramp overstroomde de Newa grote delen van Rusland. Ook waren er door de jaren heen veel vulkaanuitbarstingen in Italië, die zorgden voor vele slachtoffers. Voor de herinneringscultuur die ontstaat, worden dus niet alleen Nederlandse voorbeelden gebruikt, maar ook andere Europese rampen.

Niet alleen worden deze oude dijkdoorbraken en rampen in andere Europese landen beschreven, maar ook wordt met deze tekst een nieuwe herinnering gecreëerd. De Thouars verwijst met eindnoten naar specifieke gebeurtenissen tijdens de ramp, waardoor ook deze ramp een geconstrueerde herinnering wordt. Mensen lezen de tekst en kunnen de gebeurtenissen in de tekst koppelen aan eerdere berichten die ze, bijvoorbeeld, in de krant gelezen hebben. Dit is mogelijk, omdat de tekst pas twee maanden na de ramp geschreven is en daardoor een compleet overzicht van de ramp geeft. De Thouars creëert dus letterlijk een verhaal dat iedereen herkent, waardoor er een nieuwe collectieve herinnering ontstaat.

5. Conclusie

Tafereel van den ramp (De Thouars, 1825) is een typisch voorbeeld van een watersnoodgedicht waarbij hij alles tot in veelvoud gebruikt en waarbij alle clichés van een watersnoodgedicht in overvloed voorkomen. Clichématige beeldspraak en stijlmiddelen worden gebruikt om de aandacht van het publiek vast te houden.

Ook de vier pijlers van watersnoodliteratuur die Jensen (2018) beschrijft komen meerdere malen voor. Het vaste beeldrepertoire van watersnoodliteratuur is overvloedig aanwezig in het hele gedicht. Ook is er niet één rolmodel aanwezig, maar worden Willem I en Willem II allebei genoemd als voorbeeld. Daarbij zijn er nog vele onbekende mannen die gebruikt worden als voorbeeld van zelfopoffering voor het vaderland en onbekende vrouwen die zorgen voor het huis en de kinderen.

De liefdadigheidscultuur sluit aan bij het doel van de tekst: helpen van de slachtoffers. De Thouars roept op tot liefdadigheid, maar zelf doneert hij niet aan de slachtoffers. De herinneringscultuur ontstaat door relaties tussen deze ramp en andere rampen, maar ook door de beschrijving van de ramp zelf. De Thouars probeert zelf de ramp op een ‘wetenschappelijke’ manier te beschrijven waardoor hij zijn eigen herinnering aan de ramp beschrijft. Er zijn dan ook onderdelen te vinden die terug te vinden zijn in krantenartikelen en dus echt gebeurd zijn.

Alles wat hoort bij een watersnoodgedicht is dus in overvloed aanwezig en de tekst stroomt over van clichébeelden en is daarmee eerder een voorbeeld van wat critici beschrijven als: ‘Wanneer het waterpeil steeg, daalde het niveau van de literatuur.’

6. Discussie

Wat nog mist in dit onderzoek is een uitgebreide vormanalyse. Er is wel ingegaan op de basisaspecten van de vorm, maar om te weten te komen of het bedoeld of onbedoeld zo slordig is toegepast moet er meer onderzoek plaats hebben gevonden.

Ook zou er nog onderzoek gedaan kunnen worden naar de opbrengst van dit gedicht. Er zou dan onderzocht kunnen worden of er een deel van de opbrengst aan liefdadigheid gegeven is of dat de dichter het in zijn eigen zak gestopt heeft. Als dat tweede het geval zou zijn dan zou het algehele doel 'hulp bieden aan de slachtoffers' niet zo serieus zijn als het in dit essay beschreven is. Wel zou het nog mensen aangezet kunnen hebben tot doneren van geld, maar dat is erg onwaarschijnlijk twee maanden na de ramp.

Verder zijn er nog een aantal krantenartikelen te vinden die de 'wetenschappelijke' noten van de tekst noemen. Een aantal zijn er in dit onderzoek al beschreven, maar niet alle noten zijn terug te vinden in bronnen. Ook hiervoor zou uitgebreider onderzoek gedaan kunnen worden.

En als laatste zou er ook nog naar andere onderzochte teksten gekeken kunnen worden²⁸ of andere teksten onderzocht kunnen worden. Deze zouden vergeleken kunnen worden met de tekst van De Thouars of andere teksten over de watersnoodramp van 1825. Met die vergelijking zou er een completer beeld ontstaan van watersnoodliteratuur. Daarbij zouden de teksten die gaan over de ramp van 1825 ook nog in een algemenere context van teksten over andere watersnoodrampen gezet kunnen worden.

²⁸ Bijvoorbeeld: Van Dam, P.J.E.M & Pieters, H. (2018). 'Enlightened ideas in commemoration books of the 1825 Zuiderzee Flood in the Netherlands'. In: P. Brandon et al/ (eds), *Navigating History: Economy, Society, Science and Nature. Essays in Honor of Prof.dr. C.A. Davids*. Leiden.

7. Literatuur

- Anoniem, Binnenlandse berichten, Middelburg, 23 augustus (1847, 27 augustus). *Leydse Courant*. Geraadpleegd op 1 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=de+thouars+laster-&coll=ddd&identifier=ddd%3A010923305%3Apeg21%3Aa0009&resultsidentifier=ddd%3A010923305%3Apeg21%3Aa0009>
- Arrenberg, J. (1825, 9 april). [Advertenties]. *Rotterdamsche Courant*. Geraadpleegd op 29 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=tafereel+van+den+ramp&coll=ddd&page=1&facets%5Btype%5D%5B%5D=advertentie&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C19e-eeuw%7C1820-1829%7C1825%7C&identifier=ddd%3A010391679%3Apeg21%3Aa0019&resultsidentifier=ddd%3A010391679%3Apeg21%3Aa0019>
- Beijers, J. C. (1826). *Gedenkboek van Neerlands watersnood, in Februarij 1825*. 's Gravenshage: J. Immerzeel jr.
- Claes, P. (2011). *Echo's echo's: de kunst van de allusie*. Nijmegen: Vantilt.
- Coeverden, F.W.W.H. van (1936a, 14 maart). De Denekamper dichter, G. A. C. W. de Thouars. *Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant*. Geraadpleegd op 1 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=de+thouars+twente&page=1&coll=ddd&identifier=MMSAEN01%3A000053219%3Apeg21%3Aa0060&resultsidentifier=MMSAEN01%3A000053219%3Apeg21%3Aa0060>
- Coeverden, F.W.W.H. van (1936b, 16 april). De Denekamper dichter, G. A. C. W. de Thouars. *Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant*. Geraadpleegd op 1 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=de+thouars+twente&page=1&coll=ddd&identifier=MMSAEN01%3A000053263%3Apeg21%3Aa0077&resultsidentifier=MMSAEN01%3A000053263%3Apeg21%3Aa0077>
- Coeverden, F.W.W.H. van (1950, 8 augustus). G. A. C. W. de Thouars, revolutionair Twentenaar stierf een eeuw geleden. *Twentsch dagblad Tubantia en Enschedesche courant*. Geraadpleegd op 1 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=de+thouars+twente-&page=1&coll=ddd&identifier=MMSAEN01%3A000066367%3Apeg21%3Aa0070&resultsidentifier=MMSAEN01%3A000066367%3Apeg21%3Aa0070>
- Esser, R., Meijer Drees, M. (2016). 'Coping with crisis: an introduction.' In: *Dutch Crossing*, 40, p. 93-96.
- Genette, Gerard (1997). *Paratekst. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helmers, J. F. (2009). *De Hollandsche natie* (ed. Lotte Jensen). Nijmegen: Vantilt.
- Jensen, L. (2018). *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd*. Nijmegen: Vantilt.
- Juneja, M., Mauelshagen, F. (2007). 'Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives.' In: *The Medieval History Journal*, 10, p. 1-31.
- Lens, C. & Tideman, E. (1825, 16 februari). Nederlanden. *Utrechtse Courant*. Geraadpleegd op 1 mei 2019, van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C19e->

[eeuw%7C1820-1829%7C1825%7C&query=watersnood+wieg&coll=ddd&identifier=ddd%3A0-10809123%3Ampg21%3Aa0004&resultsidentifier=ddd%3A010809123%3Ampg21%3Aa0004](#)

Nünning, A. (2012) 'Making Crises and Catastrophes – How Metaphors and Narratives shape their Cultural Life.' In: Meiner, Carsten, Kristen Veel, red. *The Cultural Life of Catastrophes and Crises*, p. 60-88. Berlin/Boston: De Gruyter.

Schenk, Gerrit Jasper (2007). 'Historical Disaster Research. State of Research, Concepts, Methods and Case Studies.' In: *Historical Social Research* ,32(3), p. 9-31.

Thouars, G.A.C.W. de (1825). *Tafereel van den ramp in Nederland, geleden door den watersnood in 1825*. Rotterdam: J. J. Thompson.

Tollens, H. (1955). *Gezamenlijke dichtwerken. Deel I-III* (zesde druk), p. 62-67. Leeuwarden: Suringar.